

про зміну клімату : Ратифікована Законом України : від 29 жовтня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 50. – Ст. 277. 22. Учение В.И. Вернадского о переходе биосферы в ноосферу, его философское и общенаучное значение / Филос. о-во. СССР. Секция глобал. пробл. современности при Президиуме ФО СССР; Отв. ред. Э.В. Гирусов. ч. 1. – М. – 1990. – 236с. 23. Arnd Bernaerts, "Warming up – Science or climate" , L.O.S. Lieder it 28, Vol. 5, January 1993 // [Електронний ресурс]: http://www.whatisclimate.com/1993-LOS-warming-up-science-or-climate.html#_ftn1 24. What is the Relationship

between Climate Change and Weather? IPCC, 2007: Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Solomon, S., D. Qin, M. Manning, Z. Chen, M. Marquis, K.B. Averyt, M.Tignor and H.L. Miller (eds.)] // Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA // [Електронний ресурс]: http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg1/en/faq-1-2.html

Надійшла до редколегії 24.12.10

УДК 349.6

Т. Шоха, асист.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню окремих теоретико-правових аспектів екологічного страхування. На підставі аналізу законодавства, із урахуванням існуючих науково – теоретичних підходів автором зроблено спробу визначити межі екологічного страхування як правового явища.

Ключові слова: екологічне страхування, екологічний ризик, страхування відповідальності, шкода.

Статья посвящена исследованию отдельных теоретико-правовых аспектов экологического страхования. На основе анализа законодательства, учитываая существующие научно-теоретические подходы, автор попытался определить границы экологического страхования как правовой категории.

Ключевые слова: экологическое страхование, экологический риск, страхование ответственности.

The article is dealing with the research of judiciary theoretic aspects of ecological insurance. Basing on the legislation analyses and considering the current principled approaches the author determines the limits of ecological insurance as legal category.

Key terms: ecological insurance, ecological risk, liability insurance.

Екологічне страхування є важливим елементом еко-номіко-правового механізму охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки. Про необхідність його запровадження і розв'язку йдеться у багатьох нормативно-правових актах сьогодення. Однак, незважаючи на всі спроби створити достатнє законодавче підґрунтя для ефективного функціонування відповідного правового інституту, законодавство у даній сфері характеризується відсутністю чіткого поняття "екологічне страхування", невизначеністю ознак та меж цього явища, відсутністю системності в частині співвідношення окремих його видів.

У якості прикладу колізії правових норм, присвячених окремим питанням екологічного страхування, можна навести положення, передбачені Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затвердженими Законом України від 21 грудня 2010 року № 2818- VI [6], та Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 року № 1264-XII [4].

Згідно з розділом 4 Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року екологічне страхування віднесено до основних інструментів реалізації національної екологічної політики, а розвиток відповідної нормативно-правової бази визнано одним із завдань, спрямованих на досягнення стратегічної цілі – безпечної для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища (розділ 3).

У той же час, привертає увагу та обставина, що відповідно до п. 4.6. цього документу екологічне страхування визнається лише одним із видів страхування цивільної відповідальності власників або користувачів об'єктів підвищеної екологічної безпеки у зв'язку з ймовірним аварійним забрудненням ними навколишнього природного середовища та спричиненням шкоди життєво важливим інтересам третіх осіб.

Очевидно, що таке визначення суперечить положенням базового у відповідній сфері Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища", згідно зі статтею 49 якого екологічним страхуванням є добровільне і обов'язкове державне страхування громадян та їх майна, майна і доходів підприємств, установ і організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів".

Основна відмінність полягає у тому, що за логікою Закону "Про охорону навколишнього природного середовища" межі екологічного страхування розуміються ширше, ніж страхування цивільної відповідальності власників або користувачів об'єктів підвищеної екологічної безпеки. На підставі ст. 49 до екологічних видів страхування зараховуються також особисте і майнове страхування, що здійснюється на випадок негативних змін у навколишньому природному середовищі, передбачено добровільну і обов'язкову форми його запровадження.

Водночас важливим є те, що відповідно до такого підходу передбачено і значно ширше коло страхових ризиків. Це впливає з того, що єдина по суті спеціальна ознака екологічного страхування відповідно до Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" полягає у тому, що воно здійснюється на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів. Причинами такої шкоди можуть бути як аварії при здійсненні діяльності, пов'язаної з підвищеною екологічною безпекою, так і інші події, передусім – стихійні природні явища. Іншими словами, коло страхових ризиків у даному випадку не обмежується техногенними ризиками, а характеризується поєднанням екологічних ризиків природного та природно-техногенного походження.

До цього варто додати, що відповідно до Закону України "Про страхування" від 7 березня 1996 р. № 85-96/ВР [5] страхування цивільної відповідальності власників або користувачів об'єктів підвищеної екологічної безпеки є далеко не єдиним видом обов'язкового страхування відповідальності на випадок реалізації екологічних ризиків.

Дійсно, згідно з п. 14 ст.7 Закону "Про страхування" до обов'язкових видів страхування віднесено "страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної безпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру". Але поряд з цим до обов'язкових видів страхування включено також і інші види, які за ознакою – "здійснюються на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погір-

ршення якості природних ресурсів" – можна віднести до екологічних. Йдеться, зокрема, про "страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів" (п. 26 ст. 7); "страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів" (п. 20 ст. 7); "страхування цивільної відповідальності інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну довкіллю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції" (п. 15 ст. 7); "страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю або здоров'ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів" (п. 41 ст. 7) та інші.

При цьому слід відмітити, що навіть контроль за наявністю та правильністю укладення договорів щодо деяких із перелічених видів страхування віднесено на сьогодні до повноважень органів державного управління, що діють у складі Мінприроди. Зокрема, Держекоінспекція має право контролювати наявність та правильність укладення договорів не тільки "обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок пожеж та аварій на об'єктах підвищеної небезпеки", але й договорів "страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів, експортерів та осіб, які відповідають за утилізацію (видалення) небезпечних відходів" [19]. До повноважень Державної екологічної інспекції в областях, містах Києві та Севастополі [18], Державної екологічної інспекції з охорони довкілля Північно-Західного регіону Чорного моря [17], Державної екологічної інспекції Азовського моря [16] поряд із вже зазначеними віднесено також контроль за наявністю та правильністю договорів "обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів".

З цих позицій, визначення екологічного страхування, передбачене Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2020 року є, на думку автора, невинуватим обмеженим порівняно з позицією Закону "Про охорону навколишнього природного середовища".

Із урахуванням того, що подібний підхід є поширеним також і у спеціальній науковій літературі [15, с.91-95; 8, с.3; 9, с.71; 7, с.170; 12, с.57], на користь своєї позиції зазначимо наступне:

1. Обмеження поняття "екологічне страхування" лише страхуванням відповідальності підприємств – джерел підвищеної екологічної небезпеки, є невинуватим з точки зору логіки. Критерієм, за яким екологічне страхування принципово виокремлюється у системі страхових правовідносин є рід небезпек – екологічний ризик, на випадок реалізації якого здійснюється даний вид страхування [22, с.84-88]. Згадаємо, що класифікація вважається побудованою правильно лише за умови використання при одному і тому ж поділі одного і того ж критерію [20, с.42]. Тому обмеження обсягу поняття "екологічне страхування" лише страхуванням відповідальності є безпідставним, а формулювання "екологічне страхування – це страхування цивільної відповідальності..." – нелогічним. У цьому випадку має місце одночасне обрання у якості критеріїв класифікації абсолютно різних за своєю природою істотних складових страхування.

Однак, класифікація страхування із використанням у якості критерію страхового ризику, не відкидає можливість другорядного поділу екологічного страхування в

залежності від майнових інтересів – на екологічне майнове страхування, екологічне особисте страхування, екологічне страхування відповідальності.

2. Деякі автори вважають, що принципова перевага встановлення страхового захисту майнових прав шляхом запровадження екологічного страхування відповідальності полягає у тому, що лише в цьому випадку відбувається персоналізація забруднювача та реципієнта. Таким чином відбувається реалізація принципу "забруднювач платить"... в майновому та особистому страхуванні на випадок забруднення навколишнього природного середовища вклад окремого забруднювача не виділяється [15, с.91-95; 14, с.19].

З цим важко не погодитись, але при екологічному майновому та особистому страхуванні персоналізація забруднювача та реалізація принципу "забруднювач платить" можлива шляхом регресу страховика після виплати ним страхового відшкодування до заподіювача шкоди. Так, відповідно до ст. 993 Цивільного Кодексу України до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат переходить право вимоги, яке страховальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за збитки. При цьому, як справедливо зазначає В.М. Яковлев, регресна вимога виступає не тільки у якості звичайної вимоги, що витікає з факту платежу за третю особу, але й у якості *невідвратної необхідності доведення відповідальності за порушення делікту до винної особи* (курсив – Т.Ш.) [23, с.272-274], правового засобу, що дозволяє реалізувати у страхуванні принцип відшкодування шкоди її заподіювачем [13, с.41].

Загальне співвідношення страхових, деліктних та регресних правовідносин полягає у тому, що при настанні страхового випадку за договором екологічного страхування обов'язок страховика по виплаті страхового відшкодування виникає одночасно із обов'язком забруднювача по відшкодуванню шкоди; виплата ж страхового відшкодування є підставою припинення страхових правовідносин та юридичним фактом, що в свою чергу, виступає підставою виникнення регресного зобов'язання. Таким чином, взаємодія *правовідносин екологічного страхування та екологічних правовідносин по відшкодуванню шкоди*, відбувається, перш за все, *на рівні об'єктивного критерію*, наявності реальної шкоди, що є: 1) підставою майнової відповідальності; 2) підставою зміни правовідносин екологічного страхування, в залежності від умов страхового договору в частині визначення страхового випадку. Внаслідок чого, при настанні страхового випадку така взаємодія існує також *на рівні суб'єктного складу*: при страхуванні відповідальності, договір якого укладається на користь третьої особи, – "страхувальник – забруднювач", "вигодонабувач – потерпілий від забруднення"; при особистому та майновому екологічному страхуванні – "страхувальник – потерпілий від забруднення". Але поряд з цим основна відмінність між екологічними страхуваннями та відшкодуванням шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища полягає у тому, що такі правовідносини є *абсолютно різними за своїм змістом*. Таким чином, на наш погляд, можливість реалізації принципу "забруднювач платить" не є достатнім аргументом на користь обмеження страхового захисту в галузі екології страхуванням відповідальності, оскільки майнові інтереси третіх осіб (потерпілих) та "доведення відповідальності за порушення делікту" забезпечуються за допомогою деліктних та регресних, а не страхових правовідносин. Останні виступають лише *гарантією реалізації права на відшкодування відповідної шкоди, що є можли-*

вим шляхом використання різних форм і видів цього виду страхування.

Окрім того, використовуючи загальне співвідношення страхового, деліктного та регресного зобов'язання, можна стверджувати, що *правовідносини екологічного страхування та правовідносини по відшкодуванню шкоди*, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, нерозривно пов'язані між собою – вони *взаємодіють, перетинаються, але не поєднуються*. Із урахуванням наведеного, дещо неточним видається також визначення екологічного страхування як форми відшкодування шкоди здоров'ю людини, заподіяної внаслідок забруднення або інших негативних впливів навколишнього природного середовища [11, с.430; 12, с.49], оскільки *правовідносини екологічного страхування є самостійними і характеризуються відносною відокремленістю*.

4. В той же час, *екологічне страхування відповідальності* має певні обмеження. Загальними ознаками страхової події є випадковість і вірогідність. *Випадковість* означає, що дана подія повинна наступити поза волевиявленням страховальника (вигодонабувача) в результаті впливу зовнішніх чинників, а *вірогідність* полягає в тому, що настання такої події можливо у майбутньому, але на момент страхування його реальні ознаки відсутні. Невідповідність наведеним ознакам виключає саму можливість страхування [10, с.10].

Таким чином: 1) незалежно від виду страхування *страховий випадок не відбувається*, якщо причиною події, що потягла несприятливі наслідки, є винні дії страховальника (вигодонабувача); 2) шкода, що сталася внаслідок винних дій з боку страховальника (вигодонабувача), не підлягає страховому відшкодуванню; 3) страховий захист майнових інтересів у вигляді екологічного страхування відповідальності можливий лише на випадок майнової відповідальності, що настає за умови відсутності вини страховальника, тобто, у випадках, коли шкода заподіюється джерелом підвищеної небезпеки, в тому числі при здійсненні екологічно небезпечної діяльності (ч. 5 ст. 1187 Цивільного Кодексу України – особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду, якщо не доведе, що шкоди було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого).

Це означає, що *страховальником* в екологічному страхуванні відповідальності (до моменту укладення договору страхування – заявником) виступає *виключно* особа – суб'єкт господарської діяльності, яка несе відповідальність незалежно від вини із урахуванням того, що така особа свідомо припускає можливість негативних наслідків для третіх осіб, доквілля, а також можливі власні витрати, пов'язані із обов'язком відшкодувати шкоду, заподіяну нею внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище.

На підставі вимоги щодо випадковості настання страхової події, Моткин Г.О. робить висновок, що теорія страхової справи, у відповідності до якої страхування повинно відшкодувати шкоду, яка виникла в результаті настання екстраординарних або, у крайньому випадку, неочікуваних випадкових подій, свідчить на користь покриття страховим захистом при екологічному страхуванні збитків, заподіяних тільки аварійним забрудненням навколишнього природного середовища [14, с.18-19].

Але, нагадаємо, що така ознака страхового випадку як *випадковість* пов'язана із відсутністю волевиявлення щодо певної події саме з боку страховальника (вигодонабувача) і, тому, у даному випадку носить *суб'єктивний характер*. Окрім того, наведений підхід не враховує можливості покриття екологічним страхуванням

негативних майнових наслідків інших подій, загальною ознакою яких є виникнення незалежно від волевої поведінки осіб і невольовий характер наслідків, зокрема, дії непереборної сили.

На відміну від *випадку* (події або *випадкової дії*, яка настає не в силу направленої на неї волі особи і протиставляється вині), непереборна сила є зовнішньою по відношенню до діяльності особи природною або суспільною подією. Негативні майнові наслідки, заподіяні внаслідок дії непереборної сили (наприклад, стихійних лих) протягом багатьох століть покривались страховим захистом і по суті є страхуванням екологічних ризиків природного походження, яке не можна відкидати і на сьогодні.

Поряд з цим, з точки зору зовнішності впливу, випадковості та вірогідності настання страховим випадком може також виступати заподіяння шкоди внаслідок винних дій третіх осіб. Враховуючи суб'єктивний характер такої ознаки страхової події, як випадковість настання, при *екологічному майновому та особистому страхуванні* страховий випадок вважається таким, що відбувся, страховик сплачує страхове відшкодування, в залежності від того, чи було заподіяння такої шкоди наслідком винних дій страховальника (у *правовідносинах по відшкодуванню зазначеної шкоди – потерпілого від забруднення*), але незалежно від того чи було заподіяння шкоди винним з боку третіх осіб (*забруднювача*).

Використання страхування не тільки для покриття збитків, завданих аварійним забрудненням навколишнього природного середовища є досить актуальним на сьогодні. Хоча, як свідчить практика, розвиток страхування ризиків стихійних подій знаходиться на досить низькому рівні. Наприклад, в результаті повені на Західній Україні у 2008 році був завданий збиток на суму понад 5 млрд. грн., з яких частка страховиків склала близько 40 млн. грн. (менше 1%) [24].

5. Основним доводом, що висувається на користь запровадження екологічного страхування у вигляді страхування відповідальності є те, що страхування відповідальності за аварійне забруднення навколишнього природного середовища, має на меті забезпечення екологічної безпеки, екологічне ж страхування у формі майнового страхування, може розглядатись як елемент забезпечення екологічної безпеки лише у тому випадку, коли воно не схвалює екологічну безвідповідальність страховика, у будь-якому випадку компенсуючи його збитки [14, с. 19].

По-перше, при страхуванні власних збитків на випадок аварії вимога щодо випадковості страхової події і відсутності вини страховальника розповсюджується так само, як і щодо страхування відповідальності. Тому, наприклад можна вести мову про схвалення безвідповідальності. *По-друге*, як зазначалось вище, майнове екологічне страхування може використовуватись у залежності від умов, передбачених страховим договором, як на випадок аварії в процесі здійснення екологічно небезпечної діяльності так і на випадок погіршення екологічної обстановки в результаті дії інших факторів природного або техногенного походження.

6. До цього варто додати, що оскільки екологічний ризик виступає системоутворюючим фактором для правовідносин екологічного страхування, саме класифікація екологічних страхових ризиків повинна стати основою для поділу екологічного страхування на окремі види. При цьому деяким з них, таким, як наприклад, екологічне страхування відповідальності може надаватись першочергове значення. Але зумовлено це лише тим, що у даному випадку мова йде про підвищений порівняно з іншими видами діяльності ступінь екологічного ризику, і не означає, що такий *вид* екологічного

страхування можна ототожнювати з більш широким загальним поняттям "екологічне страхування", таким чином обмежуючи його і відкидаючи існування інших видів відповідного поняття. У цьому випадку буде мати місце не тільки термінологічна неточність, але й порушення системності і, як наслідок, виникнуть прогалини у правовому регулюванні.

Отже, для відмежування екологічного страхування від інших видів страхування та поділу його на окремі види набуває значення ідентифікація екологічних ризиків як основа такого відмежування та класифікації.

У науковій літературі зазначається, що екологічний ризик є різновидом більш широкої категорії ризику та може бути представлений у вигляді формули його рівності сумі ризиків для людини (на мікрорівні) і суспільства (на макрорівні), довкілля і природи в цілому [2; с.62-69]. Такий вид ризику відрізняється за джерелом походження, оскільки є ризиком настання негативних наслідків, які можуть статися через погіршення якості навколишнього природного середовища [21, с.31].

Використовуючи ці положення у якості аксіом, спробуємо визначити особливості екологічного ризику як основної категорії екологічного страхування. Перш за все, розглянемо екологічний ризик як явище динамічне, що відображається в системі "суспільство-природа" і передбачає наступну *послідовність*:

1. Екологічний ризик – це, *по-перше*, техногенний (зовнішній) вплив, що відбувається як в результаті аварії при здійсненні екологічно небезпечної діяльності (випадок), так і внаслідок умисних або необережних дій (злочини, правопорушення); *по-друге*, вплив внутрішніх факторів природного походження; *по-третє*, вплив природно-техногенного характеру на стан навколишнього природного середовища, що ймовірно може призвести до зміни його якості.

2. Екологічний ризик – це *якісно змінене навколишнє природне середовище* як наслідок техногенного та/або природного впливу, що поряд із зазначеними факторами є *джерелом його походження*.

3. Екологічний ризик – це *вплив якісно зміненого навколишнього природного середовища* – заподіяння шкоди життю та/або здоров'ю людини, знищення або пошкодження майна, спричинення інших негативних наслідків – *реалізація екологічного ризику (настання ризикового випадку або реальної екологічної небезпеки)*.

Отже, ризик, який у соціально-філософському розумінні передбачає невизначеність, наявність джерела походження (як сукупності умов), можливість спричинення певних наслідків [1; с.16-31], присутній на усіх етапах наведеної послідовності. У даному випадку вплив зазначених факторів та якісно зміненого навколишнього природного середовища є *можливим* (мірою можливості є вірогідність) або *дійсним*, а наслідки такого впливу, що виражаються, в тому числі, і у заподіянні шкоди, можуть бути *випадковими* (випадковість визначається з точки зору можливості причинно-наслідкового зв'язку [3, с.133-136]) або необхідними. Структура екологічного ризику ускладнюється також тим, що система "суспільство-природа" не обмежується зв'язками, представленими у такій послідовності, а характеризується складним типом причинно-наслідкових зв'язків – взаємодією.

Можливість заподіяння шкоди життю та/або здоров'ю людини, знищення або пошкодження майна, інших негативних наслідків в результаті впливу якісно зміненого навколишнього природного середовища у якості зворотньої реакції визначає суспільну потребу щодо запобігання:

по-перше, негативному впливу зазначених факторів на навколишнє природне середовище, в тому числі шляхом запровадження екологічного страхування;

по-друге, впливу якісно зміненого навколишнього природного середовища на *людину*, що також є можливим шляхом запровадження екологічного страхування.

Значення наведеної послідовності для екологічного страхування полягає також у тому, що чітке відмежування екологічного ризику від інших видів ризику дозволить встановити критерії та ознаки страхового ризику, страхового інтересу, страхового випадку в екологічному страхуванні.

З огляду на вищенаведене важливо відмітити, що настання страхового випадку, як реалізація страхового екологічного ризику, відбувається лише за умови наявності *реальної шкоди та причинно-наслідкового зв'язку*:

1) при особистому та майновому екологічному страхуванні – між 1) якісно зміненим станом навколишнього природного середовища та 2) шкодою, заподіяною погіршенням стану здоров'я людини або втратою та пошкодженням майна;

2) при екологічному страхуванні відповідальності – між 1) проявом техногенного впливу, 2) якісно зміненим навколишнім природним середовищем і 3) шкодою, заподіяною погіршенням стану здоров'я людини або втратою та пошкодженням майна.

На підставі цього, можна зробити висновок, що оскільки навколишнє природне середовище виступає у якості джерела походження екологічного ризику, можливість екологічного страхування виключається:

по-перше, на випадок заподіяння шкоди життю, здоров'ю, майну, в тому числі внаслідок здійснення екологічно небезпечної діяльності, *безпосередньо*, тобто, без урахування зміни *якісного стану навколишнього природного середовища або його складових як об'єкту впливу техногенного або природного походження або джерела негативного впливу*;

по-друге, при відсутності причинно-наслідкового зв'язку між станом навколишнього природного середовища та наявністю шкоди здоров'ю людини, втратою або пошкодженням майна, іншими негативними наслідками.

У цьому полягає основна відмінність екологічного страхування від інших видів страхування, зокрема, медичного, страхування від нещасних випадків, майнового, страхування цивільної відповідальності тощо.

1. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни / А.П. Альгин. – М.: Мысль, 1989. – 187с. 2. Андрейцев В.І. Екологічний ризик в системі правовідносин екологічної безпеки: проблеми практичної теорії / В.І. Андрейцев // Право України. – 1999. – № 1. – С. 62-69. 3. Введение в философию: Учебник для вузов. Ч.2 / Фролов И.Т., Араб-Огли С.А., Арефьева Г.С. и др. – М.: Политиздат, 1990. – 639с. 4. Відомості Верховної Ради України. – 1991 – № 41 – Ст.546. 5. Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 7. – Ст.50. 6. Голос України від 14.01.2011 – № 6. 7. Ерофеев Б.В. Экологическое право: учебник / Б.В. Ерофеев. – М.: Юриспруденция, 1999. – 448 с. 8. Ключенко Л. Некоторые аспекты страхования экологической ответственности // Л. Ключенко, О. Супотаева. А. Чопорняк // Страховое дело. – 1994. – № 3. – С.3. 9. Костицкий В. Экологичне страхування / В. Костицкий // Право України. – 1998. – № 11. – С.68-73. 10. Пылов К. Понятие страхового случая / К.Пылов // Советская юстиция – 1981. – №2. – С. 10-12. 11. Меркушев И.А. Правовая основа возмещения ущерба за ухудшение здоровья населения вследствие неблагоприятного воздействия факторов окружающей среды / И.А.Меркушев, Г.Н.Новожилов, И.В.Петревич // Жизнь и безопасность. – 1998. – №2-3. – С. 424-430. 12. Мисник Г.А. Правовые формы возмещения экологического вреда / Г.А. Мисник // Государство и право. – № 7. – 2006. – С. 49-57. 13. Михеев В. Суброгация в страховом праве России / В.Михеев // Страховое дело. – 2000. – № 3. – С. 41-45. 14. Моткин Г.А. Основы экологического страхования / Г.А. Моткин. – М.: Наука, 1996. – 192 с. 15. Моткин Г.А. Экологическое страхование в рыночной экономике / Г.А.Моткин // Экономика и математические методы. – 1996. – том 32. – Вып. 1. – С. 91-95. 16. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 06.12.2006 року № 527 // Офіційний вісник України від 10.05.2006 – 2006 р., № 17, стор. 114, стаття 1285, код акту 36090/2006. 17. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 06.12.2006 року № 528 // Офіційний вісник України від 02.02.2007 – 2007 р., № 5, стор. 102, стаття 193, код акту 38534/2007. 18. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 19.02.2006 року № 548 // Офіційний вісник України від 23.02.2007 – 2007 р., № 11, стор. 42, стаття 399,

код акту 38753/2007. 19. Положення про Державну екологічну інспекцію України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 2004 року № 770 // Офіційний вісник України від 07.12.2001 – 2001 р., № 47, стор. 78, стаття 2084, код акту 20510/2001. 20. Розова С.С. Классификационная проблема в современной науке / С.С.Розова. – Новосибирск: Наука, 1986. – 224 с. 21. Фролов М.О. Правові аспекти екологічного ризику: дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. / Київський націо-

нальний ун-т ім. Тараса Шевченка / М.О. Фролов. – К., 2001. – 211 с. 22. Шоха Т. Поняття екологічного страхування та його місце в загальній системі страхових правовідносин / Т.Шоха // Юридична Україна. – № 7(91). – 2010. – 84-88. 23. Яковлев В.Н. Страховые правоотношения в сельском хозяйстве / В.Н.Яковлев. – Кишинев, 1973. – С. 272-274. 24. <http://www.niss.gov.ua/Monitor/mart2009/36.htm>

Надійшла до редколегії 24.12.10

УДК 346.9

О. Зяярний, асп.

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена господарсько-правовій відповідальності, як одному з різновидів юридичної відповідальності. Автор в межах цієї статті досліджує господарсько-правову відповідальність, як наукове поняття, правовий засіб, міру і форму впливу на економічні інтереси правопорушника, визначає зв'язок з іншими категоріями правознавства: санкціями, юридичним обов'язком, інститутами права.

Ключові слова: господарсько-правова відповідальність, господарсько-правові санкції, міра відповідальності, неустойка, оперативно-господарські санкції, правова норма, форма юридичного впливу, правові засоби.

Статья посвящена хозяйственно-правовой ответственности, как одному из видов юридической ответственности. Автор в рамках настоящей статьи исследует хозяйственно-правовую ответственность, как научное понятие, правовое средство, меру и форму воздействия на экономические интересы правонарушителя, определяет связь с иными категориями правоведения: санкциями, юридической обязанностью, институтами права.

Ключевые слова: хозяйственно-правовая ответственность, хозяйственные санкции, мера ответственности, неустойка, оперативно-хозяйственные санкции, правовая норма, форма юридического воздействия, правовое средства.

Key words: economy-legal responsibility, economy-legal sanctions, the measure of responsibility, forfeit executive-economy sanctions, legal standard, the form of juridical impact, legal methods.

The subject of the article is one of the most controversial problems: correlation of conceptions of economy-legal responsibility and economy-legal sanctions. The aim of the article is a systematical expound of the opinions of scientists on the problem, determination of the place of responsibility and sanctions in the mechanism of legal regulation. In the proposed article, the author on the base of rules of dialectic takes under consideration sanction, as a measure, form and method of economy-legal responsibility, researches the views of scientists that take sanctions as an independent method or impact.

Господарсько-правова відповідальність – багатозначне поняття, що відіграє важливу роль у механізмі правового регулювання господарських відносин. В юридичній літературі господарсько-правова відповідальність була предметом дослідження багатьох науковців і практиків: О.М. Вінник, В.К. Мамутова, Б.І. Пугінського, В.С. Щербини та інших, але окремі питання реалізації механізму відповідальності не втратили своєї дискусійності.

Не однозначне ставлення науковців та практиків до цього правового інституту обумовлено різноманітністю форм господарсько-правової відповідальності, функціями, що покладаються на цей правовий засіб в механізмі правового регулювання господарських відносин.

Метою цієї публікації є виявлення сутності та ознак господарсько-правової відповідальності, дослідження різнопланових аспектів її прояву в механізмі правового регулювання господарських відносин.

Предмет статті становить господарсько-правова відповідальність, як наукове поняття, та правовий засіб впливу на економічні інтереси правопорушника, що посідає провідне місце у забезпеченні господарського правопорядку.

Відсутність на протязі багатьох років нормативної дефініції господарсько-правової відповідальності зумовило виникнення численних концепцій, в яких ставиться акцент на різних аспектах даного правового явища.

Наслідком відповідної дискусії стало формулювання різноманітних понять, якими позначається господарсько-правова відповідальність.

В літературі можна зустріти поняття економічні, оціночні, планово-господарські санкції [14, с.251], економічна, загальногосподарська відповідальність [18, с.14] тощо. Однак, з метою забезпечення єдності законодавства і практики його застосування, дослідження доктринальних положень з відповідної проблематики в подальшому ми будемо використовувати легальний термін – господарсько-правова відповідальність. Будучи одним з видів юридичної відповідальності, господарсько-

правова відповідальність, як наукове поняття і правовий засіб розкривається через категорії теорії права. В літературі можна зустріти доктринальні погляди, відповідно до яких, юридична, в тому числі господарсько-правова відповідальність являє собою реалізацію санкції правової норми [16, с.16], міру державного примусу [8], перетерпіння несприятливих наслідків застосування санкцій [13, с.26]. Але, найбільшу підтримку одержав погляд, за яким відповідальність – це додатковий обов'язок для правопорушника, що покладається на нього поряд з належним виконанням зобов'язання чи його заміна іншим обов'язком якого не існувало до правопорушення.

Широке, багатопланове використання в юридичній площині понять відповідальність та обов'язок зумовило встановлення кількох форм їх співвідношення. Існуючі в доктрині погляди на цю проблему умовно можна об'єднати у три групи: 1) відповідальність та обов'язок є різними поняттями і не пов'язані між собою за змістом та формою; 2) юридична відповідальність виступає для учасника господарських відносин, який вчинив правопорушення у формі додаткового обов'язку або у заміні невиконаного обов'язку новим, якого не існувало до вчинення правопорушення; 3) господарсько-правова відповідальність виступає у формі додаткового обов'язку, який виникає для учасника господарських відносин після вчинення правопорушення і не має наслідком звільнення від виконання господарського зобов'язання. При дослідженні цієї проблеми, ми будемо виходити з розуміння обов'язку, як міри необхідної, обов'язкової поведінки, котрої вимагає від учасника господарських відносин закон або договір для підтримки належного господарського правопорядку.

Прибічники першої точки зору вважають, що категорії обов'язок протистоїть суб'єктивне право вимоги належного виконання прийнятого зобов'язання, а відповідальність кореспондує до безвідповідальності [1, с.308;]. Дослідники, які розділяють поняття відповідальність і обов'язок, перше розглядають як поєднання по-